

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 50, Aralık/December 2023, 58-82

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/80883>

ISSN 2791-6812

Tevrat ve İnciller'de Zikredilen Namazın Farzlarının Kur'an'a Göre Tahlihi

An Analysis of the Obligations of Prayer Mentioned in The Torah and The Bible
from the Perspective of The Qur'an

Yazar Bilgisi Author Information

Hasan Hüseyin İSLAM

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Gaziantep Türkiye
Dr., Presidency of Religious Affairs, Gaziantep, Türkiye
hislam@live.nl , www.orcid.org/0000-0001-9913-7055

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1257415
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
28 Şubat/February 2022	7 Aralık/December 2023

Öz

Tarih boyunca insanların daha erdemli ve ahlaki bir şekilde yaşamalarını sağlamak üzere dinler hep var olmuştur. Bu dinler semâvî ve gayri semâvî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Semâvî dinler, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’dır. Zikredilen her üç dinin kendilerine mahsus bir kutsal kitabı bulunmaktadır. Günümüzde de varlığını sürdüren bu üç semâvî dinin kitaplarından ilk ikisinin -Tevrat’ın ve İncil’in- Allah katından gönderildiği şekliyle orijinalliğini muhafaza ederek günümüze ulaşmadığı, aksine gerek Tevrat gerekse İncil’de olsun bir kısım tahrifatın meydana geldiği Kur’an ayetlerinden müşahede edilmektedir. Ayrıca bu iki kitaptan biri olan Tevrat’ın on üç nüshasının bizzat Hz. Musa tarafından yazıldığı ve ahit sandığına konulduğu ancak ahit sandığındaki bu metinlerin Hz. Musa’dan sonra Süleyman zamanında kaybolduğu ve daha sonra Ezra tarafından bulunarak bir kısım değişikliklerle yeniden yazıldığı tarihsel verilerden anlaşılmaktadır.

Nitekim İncil’in ise Hz. İsa tarafından şifahî olarak tebliğ edildiği, kendisinin göğe urucundan önceye kadar da bu kitabı yazdırmadığı, bilakis İsa’nın ref’i ile İnciller’in yazımı arasında uzunca bir zamanın geçmesi ve İnciller’in en erken bir tahminle miladi 65-70 yıllarında yazılması ve bu yazım esnasında Hz. İsa’nın tebliğ ettiği İncil’deki bilgilerin unutulması ihtimali yahut yanlış aktarılan bilgilerin bulunması ve Pavlus’un mektuplarının miladi 52-63 yılları arasında İncil’den yaklaşık olarak on yıl önce yazılması da günümüzde mevcut olan dört İncil hakkındaki güveni sarsmaktadır. Oysa Allah katından gelen İncil’in Pavlus’un mektuplarından önce yazılması gerekirdi. Aksine Pavlus’un mektuplarının İncillerden önce yazılması, İncil yazarlarını etkileme olasılığını güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra İznik Konsili’nde farklı İncil nüshalarının imha edilerek sadece dört İncil’in kabul edilmesi de günümüzde mevcut olan İnciller’deki bilgiler hakkındaki şüpheleri artırmaktadır. Fakat bu kitaplardaki tahrifin, lafzî değil te’vilî olduğunu, mevcut olan Tevrat ve İnciller’de hâla Allah katından geldiği şekliyle doğru bilgilerin bulunabileceği de yine hem Hz. Muhammed (s.a.v.) hem de bu konuda görüş bildiren âlimler tarafından belirtilmektedir.

Söz konusu üç kutsal kitapta, diğer bütün dinlerde de olduğu gibi bir kısım ibadetler bulunmaktadır. Buna göre bu kitaplarda ortak olarak yer aldığı düşünülen ibadetlerin başında namaz gelmektedir. Bu üç kitapta zikredilen namaz ibadetinin bir takım farzları bulunmaktadır. Bu farzlara, üç kutsal kitapta farklı kavramlar altında yer verilmektedir. Verilen bu bilgilere göre Tevrat ve İnciller’de zikredilen namaz ibadetiyle Kur’an’da anlatılan namaz ibadetinin farzları arasında bir paralelliğin bulunup bulunmadığı araştırmacıların önünde cevabını bekleyen bir soru olarak durmaktadır. Bu çalışmayla kısmen de olsa buna cevap aranmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın kapsamı, üç kutsal kitap bağlamında namazın farzlarının incelenmesi şeklinde olmuştur.

Tarih boyunca üç semâvî dinin müntesipleri arasında büyük çatışmaların yaşandığı yadsınamayacak bir gerçektir. Bu çatışmaların en önemli sâiklerinden birisi, bu dinlerin mensuplarının kendi dışındakilere herhangi bir bilgiye dayanmaksızın önyargıyla yaklaşması olarak görülmektedir. Bu tür çalışmaların zikredilen önyargıları kısmen de olsa azaltması açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu makalenin de bu konuya katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, üç kutsal kitapta yer aldığı düşünülen namaz ibadetinin farzlarının ortak yönlerinin ve zıtlıklarının ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede Tevrat ve İnciller’de dua, yakarış ve sunu şeklinde ifadesini bulan namaz ibadetinin şartları ve rükûnları Kur’an bağlamında irdelendi ve aralarındaki uyum ve zıtlıklar belirtildi. Buna göre önce Tevrat’ta daha sonra İnciller’de namazın farzları ve bu farzların

uygulanışı Kur'an'a arz edildi. Söz konusu arz ile her üç kitapta zikredilen namaz ibadetinin şartlarının ve rükûnlarının ortak yönleri ve uyuştukları noktalar ile zıt yönlerine temas edildi, daha sonra namaz konusunda verilen bu bilgilerin Kur'an bağlamında sağlaması yapılarak Tevrat, İnciller ve Kur'an arasındaki paralel ve zıt noktalar ortaya konuldu. Bu araştırmada, mukayese yöntemi kullanıldı. Bu doğrultuda üç semâvî dinin kitapları olan Tevrat, İnciller ve Kur'an-ı Kerim'de zikredilen namaz ibadetinin farzları, karşılaştırmalı bir metotla tahlil edildi. Böylece yapılan bu çalışmayla, üç kutsal kitapta zikredilen namazın farzları konusunda büyük oranda benzer bilgilerin ve bazı zıtlıkların bulunduğu tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tevrat, İncil, Kur'an, İbadet, Namaz

Abstract

Throughout history, religions have always existed to ensure that humans lead a more virtuous and moral life. These religions are classified into two categories: heavenly and earthly religions. Abrahamic religions are Judaism, Christianity and Islam. Each of these three religions has its own holy book. It is clear from the Quranic verses that the books of the first two among these three celestial religions, The Torah and The Bible, have not survived to the present day as they failed to preserve their original version sent by God; some distortions have occurred in both The Torah and The Bible. In addition, as understood from historical data that thirteen copies of The Torah were written by Prophet Moses himself and were placed in the Ark of the Covenant, but these texts in the Ark of the Covenant were lost during the reign of Solomon, following Prophet Moses. The lost copies were later found by Ezra and rewritten with some changes.

The perceived poor reliability of the four versions of The Bible that exist today can be attributed to various factors: A long time passed between the resurrection of Jesus and the writing of the Gospels; the Gospels were written in 65–70 AD at the earliest; the information in the Gospels that Jesus communicated was forgotten or misrepresented during this writing; Paul's letters were written in 52–63 AD, approximately ten years before the Gospels, and that the information in the Gospels which Jesus communicated might have forgotten or misrepresented during this writing. The possibility that the information in the Gospels that Jesus reported was forgotten or misquoted, and the fact that Paul's letters were written approximately ten years before the Gospels, between 52–63 AD, undermine the confidence in the four Bibles, which are available today. However, The Bible from God should have necessarily been written before Paul's letters. The fact that Paul's letters were written before the Gospels opens up and strengthens the possibility that they might have influenced the writers who wrote the Gospels. In addition, another issue that raises doubts about the information in the extant Gospels is the destruction of different copies of The Bibles at the Council of Nicaea and the acceptance of only four of them. However, both Prophet Muhammad and the scholars who addressed this issue note that the distortion in these books is not literal but interpretational, and that there may still be accurate information in the existing Torah and Bibles as they were originally revealed by God.

These three holy books, as all other religions, mention some acts of worship. Prayer is one of the leading acts of worship that are commonly addressed in these books. The prayer mentioned in these three books impose various obligations under different notions. Therefore, whether there is a parallelism between the obligations of prayer in The Torah and The Bibles and those imposed in The Qur'ân is a question that researchers should answer. This study seeks an answer this question, albeit

partially. Therefore, it examines the obligations of prayer in the context of the three holy books.

Undeniably, there have been great conflicts among the followers of the three heavenly religions throughout history. One of the principal reasons for these conflicts is that the followers of these religions often prejudge those other than themselves without any knowledge. Such studies are critical in terms of reducing prejudice, even if partially. The present study is expected to contribute to the literature to this end.

The purpose of the present study is to reveal the shared aspects and differences of the obligation of prayer worship which is apparently included in the three holy books. Therefore, adopting the lens of The Qur'ân, this study analyses the requirements and obligations of prayer, which are mentioned as prayer, supplication and offering in The Torah and The Bibles; this study also identifies the similarities and differences between them. To this end, it first compares the obligations of prayer in The Torah and then in The Bibles with those mentioned in The Qur'ân. It also discusses the common aspects of the requirements and obligations of prayer mentioned in all three books and their points of agreement and contrasting aspects, and then it reveals the similar and contrasting points between The Torah, The Bibles and The Qur'ân by verifying the information about prayer through the information from The Qur'ân. This study used comparison as its method of analysis. It comparatively analysed the obligations of prayer mentioned in the holy books of the three heavenly religions, The Torah, the Gospels and The Qur'ân. The results of the analysis revealed that there is a great deal of similar information, along with some contradictions, about the obligations of prayer mentioned in these holy books.

Keywords: Tafsîr, The Torah, The Bible, The Qur'ân, Worship, Prayer

Giriş

Bütün dinlerde inanç, ön koşul olarak kabul edilmektedir. Bu inancın pratiğe dönüşmesi ise ibadeti teşkil etmektedir. İnsanlık tarihi boyunca gerek semavî dinleri olsun gerekse ilkel kabile dinleri olsun bütün dinlerde birtakım ibadetlerin ve ritüellerin bulunduğu görülmektedir.¹ Zira ibadet, insanın fıtratında var olan aşkın bir varlığa inanma, ona sığınma, ondan yardım dileme gibi ihtiyaçlarına cevap bulduğu, Allah'a şuurlu bir itaatle yaklaşmayı ifade eden bir kavramdır.² İslam dinine göre bu ibadetlerin başlıcaları namaz, oruç, zekât ve hacdır. Bu ibadetlerin İslam dininden önceki dinlerde de bulunduğu Kur'an ayetlerinde³ ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinde⁴ bildirilmektedir. Kur'an'da en çok zikredilen ibadet, namazdır.

Öte yandan Kur'an-ı Kerim, kendisinden önceki kitapları tasdik eden bir kitaptır. Zira *tasdik* kelimesi ve türevleri Kur'an'da yüz elli beş yerde geçmektedir.⁵ Bu bilgi, bu konuda araştırma yapan kişiyi Kur'an'la önceki kitaplar olan Tevrat ve İncil arasında bazı

¹ Bk. Mehmet Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Haziran 1998), 60.

² Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 1/95-96.

³ el-Bakara 2/188.

⁴ Ebû Abdillâh Muḥammed b. İsmail Buḥârî, *el-Câmi'ü's-şâḥîh*, nşr. Muḥammed Züheyr b. Naşr (Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "Salat", 8 (No. 1).

⁵ Muḥammed Fu'âd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Ḳur'ani'l-Kerîm* (Kahire: 1364), 404-406.

hususlarda paralellikler olduğu kanısına götürmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da birçok ayette zikredilen namaz ibadetinin Tevrat ve İnciller'de de olduğu düşünülmektedir. Eski Ahit'te duayla/namazla ilgili seksen beş pasaj geçmektedir.⁶ Nitekim günümüz Yahudiliğinde günde üç vakit sabah, öğlen ve akşam vakitleriyle Sebt Günü'nde icra edilen duaların/namazların⁷ yerine getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Eski Ahit'te geçen dua ve namaz kavramları arasında bir anlam yakınlığı ve irtibatın bulunduğu müşahede edilmektedir.

Hıristiyanlıkta ise ibadet olarak sakramentler önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bu sakramentler içerisinde namaz ibadeti bulunmamaktadır. Hıristiyanlığın kutsal kitabı İnciller'de de namaz ibadetini bildiren açık bir ifade bulunmamakla birlikte dua ve namaz ibadeti arasındaki irtibata işaret eden pasajlar yer almaktadır. Bu pasajlarda; Hz. İsa'nın yüz üstü secdeye kapanarak dua ettiği,⁸ öğrencilerin (havarilerin) yüz üstü yere kapanarak secde ettikleri,⁹ bütün meleklerin Tanrı'ya secde ettikleri,¹⁰ Yuhanna'nın (ö. miladi 99) meleğin ayağına kapandığı sırada meleğin Yuhanna'ya, Tanrı'ya tapması, secde etmesi gerektiği şeklinde telkinatta bulunduğu¹¹ bilgileri verilmektedir. Bu pasajlarda verilen bilgiler, İnciller'de de namaz ibadetinin olduğunu düşündürmektedir.

Bu çalışmamız, Tevrat ve İnciller'in ilgili pasajlarında zikredilen dua/namaz ibadetinde bulunan şartlar ve rükûnlar ile Kur'an'da bildirilen namaz ibadetinin farzları, şartları ve rükûnları arasındaki mukayesesi şeklinde olacaktır. Bu çalışmada, başta Kur'an olmak üzere tefsir ve hadis kaynaklarından, Tevrat ve İncil metinlerinden, konuyla ilgili eserlerden, ilgili ansiklopedi maddelerinden, doktora ve yüksek lisans tezlerinden, makalelerden ve internet sitelerinden yararlanılmıştır.

1. Namazın Sözlük ve Terim Anlamı

Bu kâinatın yaratıcısı Yüce Allah, her şeyi yarattığı gibi insanı da yaratmış ve yarattığı kâinatı da onun emrine musahhar kılmıştır. Allah'ın (cc), kâinatı insanın emrine musahhar kılması, insana verdiği halifelik görevi, yeryüzünün imarı ve idaresi gibi nimetlerin bir şükürüdür ki bu da kulluk ve ibadettir. İbadetin en güzel ve en önemli şekli ise namazdır. Namaz, İslam'dan önceki bütün semâvî dinlerde var olduğu gibi müminlere de günün belli vakitlerinde yerine getirmeleri emredilen bir ibadettir. "Namaz, bir Müslüman'ın hayatında, imanın duaya, yakarış ve saygıya dönüşmüş şeklidir. Namaz, aslı dua olan özel bir ibadetin adıdır."¹² Namazda şekilsel olarak yapılan bazı farzlar ve rükunlar bulunmakla beraber özünde *dua* bulunduğu için namaza '*salât*'¹³ denilmiştir.

Farsça'da namaz kelimesiyle ifade edilen *salât* kavramı, Türkçe'de namaz olarak kullanılmaktadır. "Farsça'da "tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet" anlamına gelen nemâz, sözlükte "*dua* etmek, *ibadet* etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak" mânalarındaki

⁶ Esra Gözeler, *Sâmî Dinî Geleneğinde Salât, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Yüksek Lisans Tezi/ Master's Thesis", 2005), 56-57.

⁷ Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", 70.

⁸ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Mat. 26: 36-39; Mar. 14: 32-38.

⁹ Mat. 17: 1-7.

¹⁰ Va. 7: 11-12.

¹¹ Va. 22: 6-9.

¹² Hüseyin Kerim Ece, *İslam'ın Temel Kavramları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 569-570.

¹³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Aḥmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1119/1707), 4/2490.

Arapça salât (الصلاة) kelimesinin (çoğulu salavât) karşılığı olarak Türkçe'ye geçmiştir.¹⁴ Rağîb el-İsfahânî (ö. 399/1008), salât kelimesinin, içerisinde rükû ve secde bulunan ibadeti tanıttığını, bütün şeriatlerde şekilsel olarak bir kısım farlılıklar olsa da bu ibadetin mutlaka bulunduğunu söylemektedir.¹⁵ İbnu'l-Esîr (ö. 555/1160), namaz ibadetinin, bazı bölümlerinin duayı kapsadığından salât kelimesi ile isimlendirildiğini belirtir.¹⁶ Kelime olarak dua ile sıkı bir anlam irtibatı bulunan ve namazı ifade eden salât (الصلاة) kelimesinin duadan farkı kendine mahsus özel şekil, hâl ve vakitlerinin bulunmasıdır.

Yukarıda nakledildiği üzere sözlüklerde salât kelimesi hakkında “Genel olarak dua, tapınma, ibadet, rahmet, istiğfar, bağışlanma dileme, ibadethane/tapınak ve namaz kılma gibi farklı anlamlar zikredilmektedir.”¹⁷ İslam öncesinde yaklaşık olarak aynı manaları ifade eden salât kelimesi, İslam'ın gelmesiyle birlikte rükû, secde gibi kuralları olan Allah için müminlerin yerine getirdikleri bir ibadetin anlamı haline geldi.¹⁸ Buna göre salât, belirli vakitlerde yerine getirilmesi gerekli bir kısım şartlardan ve rükûnlardan oluşan özel bir ibadetin adıdır.¹⁹

Kur'an'a göre namaz ibadeti farz kılındığı gibi diğer semâvî kitaplardan Tevrat'ta ve İncil'de de dua/namaz ibadetine ya açıktan ya da dolaylı olarak işaret edilmekte ve bu ibadetten bahsedilmektedir.

1.1. Tevrat'ta Namaz

Yahudilikte dua, 'palel' fiilinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Buna göre dua; dilekte bulunmak, uyarmak, günah çıkarmak, derin derin düşünmek, hatırlamak, şükretmek, hamdetmek, ibadet etmek, aracı olmak²⁰ anlamlarına gelmektedir. Tevrat'ta dua/namaz, Allah'a yaklaşma vesilesi olarak kabul edilir. Duayı/namazı ifade eden tefila kelimesi, Tevrat'ta yüz elli beş defa geçmekte ve Tanrı'dan dilekte bulunma anlamında;²¹ Yakmalık Sunu,²² Tahıl Sunusu,²³ Esenlik Sunusu,²⁴ Günah Sunusu,²⁵ Suç Sunusu,²⁶ Kayın'ın Sunusu²⁷ gibi hediye takdimi şeklinde -dualar olarak- anlatılmaktadır. Bu sunular/kurbanlar ile birlikte yakarış/namaz şeklinde bir ibadetten de bahsedilmekte,²⁸ ilk

¹⁴ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/350.

¹⁵ Muḥammed Murteza el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-ķâmûs*, thk. Abdüsettar Ahmed Ferâc (Küveyt: Matba'atü Hükümeti'l-Küveyt, 1385/1965), 38/437-438; Muḥammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullaḥ Ali el-Kebîr (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1119/1707), 4/2490.

¹⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-ķâmûs*, 38/437-438.

¹⁷ Mesut Okumuş, “Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da “Salât” Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (Aralık 2004), 10.

¹⁸ Okumuş, “Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da “Salât” Kavramı”, 10.

¹⁹ Alâuddîn Ebû Bekr İbni Mes'ûd Kâsânî, *Bedâiyu's-šanâyi fî tertîbi's-şe'âyi*, thk. Ali Muḥammed Muavvez-Ali Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye), 1997, 1/454.

²⁰ Gözeler, *Sâmî Dinî Geleneğinde Salât, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelenmesi*, 56-57.

²¹ Hakan Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı Kur'an'ın Tasdik Ettiği Konular* (İstanbul: Emin Yayınları, Bayrak Matbaası, 2011), 291.

²² Lev. 1: 1-14.

²³ Lev. 2: 1-16.

²⁴ Lev. 3: 1-17.

²⁵ Lev. 4: 1-35.

²⁶ Lev. 5: 14-19.

²⁷ Yar. 4: 3-4.

²⁸ Yar. 13: 4.

meyvelerin çıkmaya başladığı ve öşür sadakalarının verilmesinden sonra kılınan bir namaz olduğu da bildirilmektedir.²⁹ Tevrat'ta dua ve namaz, aynı anlamlara gelmektedir. Tevrat'ta seksen beş dua bulunmaktadır. Musa'nın,³⁰ Hanna'nın,³¹ Süleyman'ın³² ve Hezeikel'in³³ yaptığı dualar bunlara örnek olarak verilebilir. Yahudilikte günde üç vakit; sabah, öğleden sonra ve akşam vakitlerinde dua yapılmaktadır. Bu dua, ayakta durmak,³⁴ diz çökmek,³⁵ yere kapanmak (secde etmek)³⁶ başını eğmek,³⁷ elleri göğe açmak,³⁸ başı dizlerinin arasına koymak³⁹ ve oturmak⁴⁰ şeklinde yapılmaktadır.⁴¹

1.2. İnciller'de Namaz

İnciller'de dua ve namaz ibadeti arasında çok sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Namaz ve duanın irtibatını ifade eden Matta İncili'ndeki pasajda Hz. İsa'nın öğrencileriyle birlikte Getsemani denilen yerde yüzüstü yere kapanarak dua ettiği⁴² ifade edilmektedir. Matta'da geçen bu pasajda Hz. İsa'nın yüzüstü yere kapanıp dua etmesi, İslam'daki namaz secdesi ve secdede yapılan tesbihat dualarını andırmaktadır. Hz. İsa'nın söz konusu davranışı onun namaz kıldığını düşündürmektedir. Matta'daki bu ifadelerin yanı sıra Markos'ta da yaklaşık olarak aynı bilgiler⁴³ bulunmaktadır. Ayrıca Matta'da Hz. İsa'nın, öğrencileriyle yüksek bir dağa çıktığı sırada görünümünün değişerek yüzünün güneş gibi parladığı, giysilerinin ışık gibi bembeyaz olduğu, parlak bir bulutun onları gölgelediği, o buluttan bir ses ve hitap geldiği ve bu hitabı duyan öğrencilerin yüzüstü yere kapanarak secde ettikleri⁴⁴ anlatılmaktadır. Tanrı'nın krallığının kurulmasının ardından insanların toplanarak Tanrı'nın huzurunda hesap vermesinin anlatıldığı Vahiy'de de bütün meleklerin tahtın önünde yüzüstü yere kapanarak Tanrı'ya secde ettikleri⁴⁵ belirtilmektedir. Ayrıca Vahiy'de Yuhanna'nın, kendisine gelen meleğe tapmak için ayaklarına kapandığı ancak o meleğin kendisine; "Sakin yapma!", "Ben de senin, peygamber kardeşlerin ve bu kitabın sözlere uyanlar gibi bir Tanrı kuluyum. Tanrı'ya tap!"⁴⁶ dediği anlatılarak Tanrı'ya secde etmenin gerektiği bildirilmektedir.

Günümüz Hıristiyanlık dünyasında herkesin kılmakla görevli olduğu bir namaz ibadeti bulunmamaktadır. Özelde ise bu ibadetin Ortodoks Süryâniler, Ermenî Gregoryen Kilisesi mensupları ile Ortodoks manastırlarında ruhbanlar tarafından yapıldığı; Ruslarda, Yunanlılarda, Kibtilerde, Nasturilerde, Süryanilerde, Sırpilarda, Ermenilerde, Bulgarlarda,

²⁹ Yas. 26: 5-10; 13-15.

³⁰ Say. 12: 13.

³¹ 1Sa. 2: 1-10.

³² 1Kr.8: 15-23.

³³ 2.Kr.19: 15-19.

³⁴ 1Sa.1: 26; 1Kr. 8: 22.

³⁵ Dan. 6: 11; Ezr. 9: 15.

³⁶ Yeşu 7: 6.

³⁷ Yar. 24: 26-48; Neh. 8: 6.

³⁸ 1Kr.8: 22; Mez. 28: 2.

³⁹ 1Kr.18: 42.

⁴⁰ 2.Sa.7: 18.

⁴¹ Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı Kur'ân'ın Tasdik Ettiği Konular*, 291-297.

⁴² Mat. 26: 36-39.

⁴³ Mar. 14: 32-38.

⁴⁴ Mat. 17: 1-7.

⁴⁵ Va. 7: 11-12.

⁴⁶ Va. 22: 6-9.

Maronilerde, Keldanilerde manastırda kılınarak yerine getirilen bir ibadet olduğu görülmektedir.⁴⁷ Nitekim Aramice 'selota', Süryanicede 'slutho' kelimelerinin namaz kelimesinin karşılığı olarak kullanılması⁴⁸ da namaz ibadetinin Hıristiyanlık'ta aslen var olduğunu düşündürmektedir.

1.3. Kur'an'da Namaz

Kur'an'a göre namaz, Allah (cc) tarafından risaletle görevlendirilen bütün peygamberlerin ümmetlerini yapmaya davet ettikleri bir ibadettir. Genelde tüm geçmiş ümmetlere namaz ibadetinin emredildiği,⁴⁹ özelde ise namaz kılmanın İsrailoğullarına/Yahudilere ve Hıristiyanlara da farz kılındığı ancak bu ibadetin zaman içerisinde ya bütünüyle terkedildiği ya da tamamen değiştirildiği anlatılmaktadır. Kur'an'da Musa'nın (as)⁵⁰ ve kardeşi Harun'un namaz kılmakla emroldukları,⁵¹ Hz. Musa'nın (as) kavminin de namazla emredildiği⁵² belirtilmektedir. İsa'nın (as) da *وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا* "Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti."⁵³ ifadesiyle namazı bizzat kendisinin kılmakla emrolunduğu ve görevlendirildiği toplum olan İsrailoğullarına da namaz kılmalarını emrettiği belirtilmektedir. İsa'nın (as) ümmetinden olan Ashab-ı Kefh'le ilgili olarak "Bazıları 'üzerlerine bir bina yapın' dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Sözü geçenler de 'mutlaka onların yanlarında bir mescit edineceğiz' dediler."⁵⁴ ayetinde geçen "mescit" kelimesi de ilk Hıristiyanların namaz kıldıklarını göstermektedir. Kur'an'a göre geçmiş ümmetlere namaz kılmak emredildiği gibi her Müslüman üzerine beş vakit namazını kılmak, zorunlu bir ibadet olarak emredilmiştir.⁵⁵

Yukarıdaki veriler çerçevesinde Tevrat'ta ve İnciller'de de Kur'an'da emredildiği gibi bir namaz/dua ibadetinin bulunduğu, dolayısıyla bu bağlamda Tevrat'ta, İnciller'de ve Kur'an'da bildirilen namaz ibadetinin kurallar bakımından birbirleriyle ne kadar uyduğunu, aralarındaki paralelliğin veya zıtlıkların neler olduğunu görmek için İslam dinindeki namazın şartları baz alınarak bir karşılaştırma yapılacaktır. Bu karşılaştırma, Tevrat'ta işaret edilen namaz uygulaması ile İnciller'de geçen ve namaz ibadetini imâ eden pasajlar arasında yapılacaktır.

2. Tevrat, İnciller ve Kur'an'da Namazın Şartları ve Rükûnları

Tevrat, İnciller ve Kur'an'da, namaz öncesinde namaza hazırlığı içeren ve namaz esnasında yapılması gereken bazı kurallar ve ritüeller vardır. İslam dininde bu kurallara namazın farzları, şartları ve rükûnları denilmektedir. Zikredilen bu bilgiler çerçevesinde Tevrat'ta ve İnciller'de zikredilen namazın önce şartları daha sonra rükûnları Kur'an'a arz edilmek suretiyle bir değerlendirme yapılacaktır.

⁴⁷<http://dogrulus.com/yazi/1753/MAN-VE-ISLAM/PROF-DR-MEHMET-CELIKIN-HRISTİYANLIK-TARİHİNE-DAIR-KONFERANSI.html> (Erişim 19.05.2018).

⁴⁸ A. J. Wensinck, "Salat", *İslam Ansiklopedisi*, MEB (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 10/112.

⁴⁹ *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 2008, Âl-i İmrân 3/39; Hûd 11/87; İbrâhim 14/40; Meryem 19/55; Lokmân 31/17.

⁵⁰ Tâhâ 20/14.

⁵¹ Yûnus 10/87.

⁵² el-Mâide 5/12.

⁵³ Meryem 19/31.

⁵⁴ el-Kehf 18/21.

⁵⁵ en-Nisâ 4/103.

2.1. Namazın Şartları

Abdest: Kulun Allah'a (cc) yaklaşmak maksadıyla yaptığı ibadetlerin öncesinde Rabbinin huzuruna çıkmadan önce maddi ve manevi yönden temiz olması gerekmektedir. Bu temizlik, Yahudilik'te günde üç defa yapılması gereken dua ibadetinden;⁵⁶ sabah namazı dışında sadece ellerin yıkanması veya ellerle beraber ayakların da yıkanması (tevila) sabah namazında ise el, yüz ve ayakların yıkanması⁵⁷ şeklindedir. İbadet öncesi yapılan bu abdest benzeri temizliğin zorunlu olduğu,⁵⁸ günümüzde de mevcut olan Tevrat'ın açık hükümlerindedir. Buna göre Tevrat'ta belirtilen ve günümüz Yahudilerince de günde üç defa icra edilen dua ibadetinden önce mecburi temizlik anlamında bir abdestin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak uygulamadaki farklılıkların şeriatlerdeki farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hıristiyanlık'ta genel manada ibadetler öncesinde bir abdest olmamakla birlikte hem Yahudilik'ten ayrılma bir din olması ve Yahudilerin zikredilen Tevrat'ın hükmünü uygulamalarından etkilenmeleri hem de İsa'nın son akşam yemeğinden önce bir havlu alarak beline doladığı ve leğene su doldurarak havâriilerin ayaklarını yıkadığı ve havluyla kuruladıktan sonra da *"ben Rab ve öğretmen olduğum halde sizin ayaklarınızı yıkadığıma göre sizler de birbirinizin ayaklarını yıkayın! Size benim yaptığımın aynısını yapmanız için örnek verdim."*⁵⁹ şeklinde Yuhanna'da geçen pasajdan hareket eden Katolikler tarafından Yahudilik'tekine benzer bir şekilde temizlik yapılmaktadır.

Kur'an'a göre abdest, namazın farzlarından biridir. Namaz öncesinde abdesti olmayanın abdest alması, cünüp olanın gusletmesi buna imkânı olmayanların ise teyemmüm etmeleri farz olarak emredilmiştir.⁶⁰ Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), namaz öncesinde abdest almış ve *"İşte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir."*⁶¹ buyurmak suretiyle abdestin daha önceki peygamberlerin de uyguladıkları ibadet öncesi bir temizlik olduğunu bildirmiştir.

Tevrat'a göre icra edilen dua ibadetinden önce mecburi temizlik anlamında ellerin ve ayakların yıkanması ve İnciller'de İsa'nın öğrencilerinin ayaklarını yıkayarak öğrencilere de aynı şeyi yapmalarını emretmesi doğrultusunda Hıristiyan Katoliklerin İslam'daki abdest alma gibi ayaklarını yıkayarak ibadetlerine yöneldiği ve kısmen de olsa hem Tevrat'ta hem de İnciller'de Kur'an'da bildirilen abdeste -birebir karşılığı olmamakla birlikte- benzer bir uygulamanın olduğunu göstermektedir.

Gusül: Tevrat'ta guslü ifade eden kavram *Mikve'dir*. Mikve, su birikintisi anlamına geldiği gibi aynı zamanda kişinin suya dalıp çıkması şeklinde gerçekleştirdiği banyo anlamında da kullanılmaktadır.⁶² Tevrat'ta cinsî münasebette bulunan her erkek ve kadının kirli sayıldıklarından dolayı vücutlarının tümünün Mikve'de su ile yıkanmasının

⁵⁶ 1 Sa.15: 11; Mez. I. 36: 3; Mez. I. 38: 1.

⁵⁷ Sabâh Nâci Eş-Şeyhâlî, "Yahudi İbadetleri, Namaz Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılış Şekilleri", çev. Mustafa Ölmez, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (Kasım 2018), 662.

⁵⁸ Çık. 30: 17-21; Lev. 8: 6.

⁵⁹ Yu. 13: 4-16.

⁶⁰ el-Mâide 5/6.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kâzvinî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (Lâhor: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 1952), "Taharet", 1 (No. 420).

⁶² Yar. 1: 10; Çık. 7: 19; Lev. 11: 36; Yşa. 22: 11.

gerektiği,⁶³ adet halinden temizlenen bir kadının ise yedi gün sonra Mikve'de gusül yaparak yıkanması emredilmektedir.⁶⁴

İnciller'de ise guslün şekil değiştirdiği vaftiz uygulaması görülmektedir. İnciller'de Hz. İsa'nın Şeria nehrinde Hz. Yahya tarafından vaftiz edildiği ve İsa'nın bu uygulamadan (vaftizden) sonra dua etmeye başladığı⁶⁵ belirtilmektedir. İnciller'de ifadesi geçen 'Asli Günah'tan' temizlenme anlamında icra edilen 'Vaftiz Müessesesi' Kur'an'daki gusül kavramına tekabül eden bir uygulama değildir.⁶⁶ Hatta Ortaçağ Hıristiyanlığında yıkanmak günah olarak kabul edilmektedir.⁶⁷ "Yahudilikteki manevi kirlilik vasıfları ve bunlardan arınma ibadeti olan yıkanma ibadeti, Hıristiyanlıkta 'vaftiz' adı altında yeni dine girişin bir ritüeli olarak bambaşka bir konuma oturarak yeni bir ibadet hâlini almıştır."⁶⁸ Vaftiz, Hıristiyan dininin oluşumu evresinde Hz. Yahya'nın vaftizi olarak uygulanmaktayken, Pavlus'tan itibaren İsa'ya iman etme ve 'ilk günah'tan arınma ibadeti şekline dönüştürülmüştür.

Kur'an'da ise âkil bâliğ olan her mükellefe cünüplük durumunda cünüplüklerinden temizlenmeleri,⁶⁹ hayız ve nifas halinde olan kadınlara temizleninceye (gusledinceye) kadar onlara yaklaşılmaması⁷⁰ gerektiği, âyetlerle ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve uygulamalarıyla⁷¹ farz kılınmıştır.⁷²

Necasetten Taharet: Tevrat'ta gusül anlamında kullanılan Mikve, aynı zamanda eşyaların ve elbiselerin temizlenmesi anlamında da kullanılmakta ve Yahudilikte bu anlama uygun olarak tatbik edilmektedir. Bu konu Mişna'nın Tofesta Bölümü'nde geniş bir şekilde anlatılmaktadır.⁷³

İnciller'de maddi temizlik ve görünür pislikten/necasetten temizlenmenin gerekliliği hususunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Kur'an'da ise "Elbiseni temizle."⁷⁴ âyeti ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mescide bevleden bedevinin kirlettiği yerin temizlenmesini istemesi,⁷⁵ Cibril'in (as) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ayakkabısında necaset olduğunu bildirmesi üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ayakkabısını çıkarması ve bu durumda olanların da aynı şekilde

⁶³ Lev. 15: 16-18.

⁶⁴ Lev. 15: 19-28.

⁶⁵ Mat. 3: 13-17; Mar. 1: 9-11; Luk. 3: 21-22.

⁶⁶ Mehmet Şener, "Gusül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/213.

⁶⁷ Bk. Ziya Kazıcı, *Kur'an'ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık* (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971), 44-45.

⁶⁸ Kazıcı, *Kur'an'ı Kerim ve Garp...*, 44-45.

⁶⁹ el-Mâide 5/6.

⁷⁰ el-Bakara 2/222.

⁷¹ Buḥârî, "Gusül", 5 (No. 275); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Şahîh*, thk. Muḥammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâşî'l-Arabî, ty.), "Hayız", 3 (No. 310); İbn Mâce, "Tahâret", 1 (No. 420); Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk e's-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muḥammed Muhyiddîn Abdulḥamid (Beyrut: Mektebetü'l-Aşriyye, t.y.), "Tahâret", 1 (No. 237).

⁷² Şener, "Gusül", 14/213.

⁷³ Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı Kur'an'ın Tasdik Ettiği Konular*, 320.

⁷⁴ el-Müddessir 74/4.

⁷⁵ Buḥârî, "Vudû", 4 (No. 58)

davranmalarını istemesi⁷⁶ hadislerine göre necasetten taharet, fakihler tarafından farz olarak kabul edilmiştir.⁷⁷

Tevrat'ta bildirilen eşyaların ve elbiselerin yıkanması gerektiği bilgisi, Kur'an'da anlatılan necasetten taharete kısmen benzemektedir. Ancak İnciller'de bu konuda bir bilgi bulunmamaktadır.

Setri Avret (Örtünme): Tevrat'ta örtünmenin gerekliliği ile ilgili bir emir bulunmamaktadır. Ancak Yahudi adetlerine göre Allah'a karşı tevazu sayılan kipa/takke takmak gereklidir. Bu da dinî otoritelerin çoğuna göre farz değildir. Erkekler ayrıca Tevrat'ta bildirilen ve bedenin tamamını kaplayan *tallit* isimli bir şalı giymek zorundadırlar.⁷⁸ Yahudilerde on üç yaşına gelen her erkeğin ölene kadar namazlarda (özellikle sabah namazında) talliti giymesi zorunludur ve ölünce de onunla kefenlenmesi gerekmektedir. Kadınlar ise Tevrat ve Talmut çağlarında tevazu gereği saçlarını örterlerdi. Bu uygulama, Ortodoks Yahudilerinde hâlen bir gelenek olarak devam etmektedir. Bu gelenek doğrultusunda günümüz Yahudi kadınlarının çoğu havrada başlarını örten bir kıyafet giymeye devam etmektedirler.⁷⁹

İnciller'de genel manada bir baş örtmeden bahsedilmekte, ancak kadın başını açarsa, saçını kestirmesinin gerektiği, saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtmesinin⁸⁰ zorunlu olduğu bildirilmektedir. Fakat namazda örtünmeyi açık bir şekilde bildiren bir pasaj bulunmamaktadır. Günümüz Ortodoks Süryani Hıristiyanlığında ise kadınlar için namazda tesettür, İslam'da olduğu gibi farzdır. Namaz dışında dahi normal bir Hıristiyan kadının tesettürü bir rahibe tesettürü gibi olmalıdır.⁸¹

Kur'an'a göre namazda örtünmek kadın ve erkeğe farzdır. Kur'an'da tesettürle ilgili ayetlerin bir kısmında⁸² bu bilgiler verilmekte, özellikle Ahzâb ve Nûr Sûreleri'nde⁸³ ise örtünmenin farziyeti açık bir şekilde bildirilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise *"Allah Teâlâ, erginlik çağına ulaşan kadının namazını başörtüsüz kabul etmez."*⁸⁴ demekle kadının namaz esnasında başörtülü olması gerektiğini, *"Erkeğin avret yeri, göbeği ile diz kapağı arasındır. Diz kapağı avret yerindedir."*⁸⁵ buyurmak suretiyle dizler ile göbek arasının erkeklerde de örtünmesinin farz olduğunu belirtmektedir.

Tevrat'ta ibadet esnasında tüm bedeni örten tallitin erkekler için farz olduğu belirtilmekte ancak kadınlar için Tevrat'ta bir örtünme emri bulunmamaktadır. Günümüz Yahudi kadınlarının örtünmesi ise örfi olarak uygulanmaktadır. Tevrat'ta bahsedilen örtünme tallit ile Kur'an'da emredilen örtünme arasında kısmî bir benzerlik

⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 2 (No. 89).

⁷⁷ Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1398/1977), 1/123.

⁷⁸ Say. 15: 37-40.

⁷⁹ eş-Şeyhâlî, "Yahudi İbadetleri, Namaz Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılınış Şekilleri", 664.

⁸⁰ 1Kr. 11: 6.

⁸¹ <http://dogrulul.com/yazi/1753/MAN-VE-ISLAM/PROF-DR-MEHMET-CELIKINHRISTİYANLIK-TARİHİNE-DAIR-KONFERANSI.html> (Erişim 19.05.2018).

⁸² el-A'râf 7/26; 7/27; 7/31.

⁸³ el-Ahzâb 33/59; Nûr 24/30-31; 24/60.

⁸⁴ Muḥammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir-Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî (Mısır: Şirketü ve Matbaatü Mustafa, 1395/1975), Salât", 2 (164, 377).

⁸⁵ Cemâluddîn Ebû Muḥammed Abdullah İbn Yûsuf Zeylaî, *Naşbu'r-râye li eḥâdisi'l-hidâye* (Cidde: Dâru'l-Ḳible, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, t.y.), 1/297

bulunmaktadır. İnciller'de genel anlamda tesettür hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte sadece kadınların başlarını örtmesinin gerekliliğini belirten bir bilgi verilmektedir.⁸⁶ Ortodoks Süryaniler'de namaz esnasında özellikle kadınların İslam'daki gibi örtünmesi farzdır. İnciller'de örtünmenin gerekliliği bilgisi ve namazlarda Ortodoks Süryaniler'deki örtünme ile Kur'an'daki örtünme arasında kısmen bir benzerlik bulunduğunu göstermektedir.

İstikbâl-i Kible (Kibleye Yönelme): Ahdi Atik'e göre dua ederken veya ibadet yaparken Kudüs'e veya Kutsal Mabed'e dönmek gerekmektedir.⁸⁷ Çünkü Kral Süleyman, Mabed'in açılışını yaparken duaların Kudüs yönüne doğru yapılması gerektiğini⁸⁸ belirtmiş ve Kudüs'e dönerek yapılan duaların ve yakarıların kabul edilmesi için Allah'a dua etmiştir.⁸⁹ Ayrıca Daniel Peygamber'in de Kudüs'e doğru dönerek günde üç defa Tanrı'ya dua ettiği⁹⁰ anlatılmaktadır.

Kilisede özellikle Süryani Ortodoks Kilisesi'nde, ferdî veya cemaatle kılınan namazda kible doğudur. Çünkü Hz. İsa (as), Beytlehem'de doğmuş,⁹¹ onun doğumu üzerine müneccimler doğudan gelmişler, doğumuna işaret eden yıldızları doğuda görmüşler⁹² ve Hz. İsa'nın tekrar gelişi de doğudan olacaktır.⁹³ Hıristiyanlara göre Hz. Âdem ve Havva'nın bulunduğu 'Ferdus Bahçesi' de evrenin doğusunda yer almaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla ibadet esnasında doğruya dönmek gerekmektedir.

Kur'an'da namaz kılarken Mescid-i Haram'a doğru namaz kılınması emredilmektedir. Ancak Müslümanların ilk kiblesi de doğu yani Mescidi Aksâ'dır. Müslümanlar, İslam'ın ilk dönemlerinde -hicretten on altı ay sonraya kadar- namazlarını Mescidi Aksâ'ya doğru kılmışlardı. On altı veya on yedi ay sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Beni Seleme mahallesinde kıldığı dört rekâtlı namazın; öğle veya ikindinin iki rekâtını Mescidi Aksâ'ya doğru kıldıktan sonra ka'de esnasında *"Artık yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Ne şekilde olursanız yine yüzlerinizi Kâbe tarafına döndürünüz."*⁹⁵ ayetindeki kiblenin Kâbe yönüne çevrilmesi emri ile kalan iki rekâtı namaz içinde tam aksi yönde bulunan Mescid-i Haram'a dönerek tamamladığı bildirilmektedir.⁹⁶

Eski Ahid'in ve Tevrat'ın ilgili pasajlarında zikredilen bilgilerde de görüldüğü üzere ibadet esnasında kibleye yönelme esası bakımından Tevrat ile Kur'an arasında bir uyum görülmektedir. Genel olarak Hıristiyanların ayinleri esnasında Kudüs'e doğru yönelmeleri, özelde ise Ortodoks Süryaniler'in namazlarında Kudüs'e yönelerek namazlarını kılmaları ile Müslümanların ibadetlerinde önce Kudüs'e daha sonra da Kâbe'ye doğru namaz kılmaları arasında bir uygunluk ve benzerlik bulunmaktadır.

⁸⁶ "Kadın başını açarsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtsün." Bk. 1 Kr. 11: 6.

⁸⁷ Mez. 5: 7; Mez. 28: 2.

⁸⁸ 1Kr. 8: 30; Krallar 8: 35.

⁸⁹ 1Kr.8: 48-45.

⁹⁰ Dan. 6: 10.

⁹¹ Mat. 2: 1.

⁹² Mat. 2: 1-2.

⁹³ Mat. 24: 27.

⁹⁴ <https://www.adilmedya.com/kilisede-namaz-kilan-hristiyanlar/> (Erişim 24. 01. 2023).

⁹⁵ el-Bakara 2/144.

⁹⁶ Buḥârî, "Şalât", 8 (No. 31); Müslim, "Mesâcid", 5 (No. 11-12).

Vakit: Eski Ahit'e göre yedi vakitte dua etmek gerekmektedir. Nitekim bu durum Davut Peygamber'in Mezmurlar'daki "*Senin adaletli hükümlerin için, günde yedi kere sana hamd eylerim.*"⁹⁷ pasajında görülmektedir. Ancak günümüz Yahudileri yoğunluklardan dolayı bunu sabah (Şaharit), ikindi (Minha) ve akşam (Ma'ariv) olmak üzere üç vakite indirmişlerdir. Sabah namazı *Şaharit*, beyaz ipin mavi ipten ayrıştığı andan itibaren gün ortasına kadardır. Öğle namazı Minha, güneşin zevalinden batımına kadar geçen vakit içerisinde kılınması farzdır. Akşam namazı *Ma'ariv* ise güneşin batımından Müslümanlardaki yatsı namazı vaktine mukabil olan karanlığın çökmesine, ufuktaki aydınlığın kaybolmasına kadarki zamanda kılınması gerekmektedir.⁹⁸

İnciller'de günde kaç defa ve ne zaman dua edileceği ile ilgili olarak sadece Luka İncili'nde İsa'nın geceleyin dua ettiği⁹⁹ bilgisi bulunmaktadır. Bunun dışında Elçilerin İşleri'nde Petrus'un Onbirlerle Pentikost Günü, sabahın saat dokuzunda bulunduğu ve konuştuğu¹⁰⁰ bildirilmektedir. Buna göre Hıristiyanlık'ta belirli dua zamanları tahsis edilmiş; günlük (sabah, öğle, akşam), haftalık (pazar) ve yıllık (paskalya) olarak keşişler ve rahipler gözetiminde manastırlarda dua yapılmakta ve bu dua esnasında Pater Noster (Babamız) duası tekrar edilmektedir.¹⁰¹ Katolik Kilisesi'nde günde yedi ayrı dua saati bulunmaktadır. Pazar günü ayine katılarak dua etmek ise farzdır.¹⁰² Mezmurlar'da geçen pasajdan bu vakitlerin yedi olduğu¹⁰³ hükmü çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Ortodoks Süryaniler'de dördü farz, üçü sünnet, yedi namaz vakti vardır.¹⁰⁴ Ancak namaz kılınanların sayısının azalması ve namaz kılmanın insanlarda alışkanlık hâline getirilebilmesi için M.S. 325 yılında Nikya'da toplanan üç yüz on sekiz üyenin kararı ile bu mecburiyet günde yedi defadan dörde indirilmiştir. Bu bilgi Patrik 1. Afram'ın 1956 yılında baskısını yenilediği "Tahfidelruhuye" adlı namaz kitabında ve Dolapönü'nün 1958 yılında basılan "Dua" kitaplarında belirtilmektedir.¹⁰⁵

Kur'an'da beş vakit namazı açık bir şekilde emreden bir ayet bulunmamaktadır. Bununla birlikte farklı ayetlerde beş vakit namazın, belirli vakitlerde farz kılındığı¹⁰⁶ belirtilerek mutlak bir bilgi verilmekte, namazın belirli vakitlerde kılınması gereken bir ibadet olduğu bildirilmektedir. Namaz vakitlerinin ayrıntılı olarak verildiği diğer ayetlerde

⁹⁷ Mez. 119: 164.

⁹⁸ eş-Şeyhâli, "Yahudi İbadetleri, Namaz Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılınış Şekilleri", 559.

⁹⁹ Luk. 6: 12.

¹⁰⁰ Elç. 2: 14.

¹⁰¹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık* (İstanbul: Işık Yayınları, 2014), 237.

¹⁰² Dr. Fabritz, Katoliklerde pazar günü ayine katılarak dua etmenin farz olduğunu bu duayı terkeden kimsenin günahkâr olacağını, pazar günü dışında günde yedi vakit yapılması gereken duanın terkedilmesinde ise bu yedi vakit duanın farz olmayıp gönüllülük esasına göre yapılması gerektiğinden günahkâr olmayacağını belirtmektedir. Ancak pazar günü dışında yapılması gereken yedi vakit duanın rahipler ve papazlar tarafından yapılmasının zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Peter Fabritz (Kloster Strase, 15, Oberhausen/Almanya'da Katolik Kilisesi'nde Rahip/Papaz, Yaş 52), Eğitim: Doktora, Görüşme Tarihi 02.07.2020.

¹⁰³ Mez. 119: 164.

¹⁰⁴ Günay Tümer, *Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı* (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993), 127.

¹⁰⁵ Hanna Dolapönü, *Süryani Kadim Kilisesi'nin Şahsi Namaz ve Ayin Kitabı* (y.y.: Numune Basım Yayın, 1986), 9.

¹⁰⁶ en-Nisâ 4/103.

ise sabah ve yatsı namazları,¹⁰⁷ öğle ve ikinci namazları¹⁰⁸ ve akşam namazının¹⁰⁹ vakitleri açıklanarak namazın belirli vakitlerde kılınmasının farziyeti tespit edilmektedir. Zikredilen bu ayetlerin dışında namazların vakitleriyle ilgili farklı ayetlerde de benzer bilgiler bulunmaktadır. İsrâ Sûresi'nde öğle, ikinci, akşam, yatsı ve sabah namazına,¹¹⁰ Hud Sûresi'nde geçen ifadelerde de yine beş vakit namaza¹¹¹ işaret edilmektedir. Beş vakit namazın dışında Cuma Sûresi'nin 9. âyetinde "Cuma günü kılınacak namazın da farz olduğu ve cemaatle kılınması gerektiği anlaşılmaktadır."¹¹²

Hz. Peygamber, (sav) Medine dönemi boyunca günde beş defa insanların önüne geçerek onlara imamlık yapması hatta son hastalığında dahi cemaate katılması ve cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletli olduğunu belirtmesi,¹¹³ birçok sahih hadiste rivayet edilmektedir.

Dolayısıyla Tevrat'ta ve İnciller'de bildirilen ve ibadetlerin belirli vakitlerde yapılmasıyla ilgili bilgilerin Kur'an'daki namaz vakitleriyle kısmen örtüştüğü görülmektedir.

Niyet Etmek: Tevrat'ta niyet ve konsantrasyonu ifade eden *Kavana* kavramı, dua ederken duanın şartları arasında kabul edilmektedir. *Kavana* (niyet etmek), Tevrat'ın Tesniye Bölümü'nde geçen "Tanrınız Rab'bi bütün yüreğinizle, bütün canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz."¹¹⁴ cümlesinde imâ yoluyla bildirilmektedir. Kafası karışık, konsantrasyonu tam olmayan bir kişi dua etmemelidir. *Kavana*, "Tanrı'ya dua ederken yoğunlaşarak O'na yönelme anlamı taşır. Bu, dua için bir hazırlık mahiyetindedir. *Kavana* prensibi gereğince dua ederken şahsi duaları kısa kesmeli kimin huzurunda durduğunun idrakinde olmalıdır."¹¹⁵

İnciller'de her namazın bir niyete göre icra edilmesi gerekir. Buna göre namazdan önce kabul olduğuna inanarak,¹¹⁶ yürekten¹¹⁷ ve kuvvetli bir inançla,¹¹⁸ şüphe etmeden kararlı bir şekilde,¹¹⁹ Allah'a karşı derin bir saygı ve temiz düşüncelere sahip olunması gibi kalbin saflığına¹²⁰ işaret eden şartlar bulunmaktadır.¹²¹

Kur'an'da da niyetle ilgili bilgi verilmektedir. Fakihler, Kur'an'da geçen "Dini sadece Allah'a halis kılarak ibadet etmeyi"¹²² bildiren âyeti ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Ameller

¹⁰⁷ en-Nûr 24/58; el-Kehf 18/28.

¹⁰⁸ el-İsrâ 17/78.

¹⁰⁹ er-Rûm 30/17-18.

¹¹⁰ el-İsrâ 17/78.

¹¹¹ Hûd 11/114.

¹¹² Yaşaroğlu, "Namaz", 32/351.

¹¹³ Buhârî, "Ezân", 30; Müslim, "Mesâcid", 245-250.

¹¹⁴ Yas. 6: 5.

¹¹⁵ Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı Kur'an'ın Tasdik Ettiği Konular*, 299.

¹¹⁶ Yak. 5: 13-16.

¹¹⁷ Ef. 5: 19.

¹¹⁸ Mar. 11: 23-24.

¹¹⁹ Yak. 1: 5-8.

¹²⁰ Mat. 6: 6.

¹²¹ Dolapönü, *Süryani Kadim Kilisesi'nin Şahsi Namaz ve Ayin Kitabı*, 10.

¹²² el-Beyyine 74/4.

*niyetlere göredir.*¹²³ şeklinde bildirdiği hadis-i şerifi, namazlarda niyetin farz olduğuna delil olarak kabul etmişlerdir.¹²⁴

Tevrat'ta namaz öncesi konsantrasyonu ifade eden kavana ve İnciller'de namaz/dua öncesi ile ilgili olarak zikredilen kalbin saflığı, Kur'an'daki niyet ile bir benzerlik göstermektedir.

İftitah Tekbiri: Tevrat'ta ellerin salınıp kaldırılarak namaza başlanması gerektiği hakkında yalnızca Mezmurlar'da bir pasaj bulunmaktadır.¹²⁵ Yahudiler, bu pasaja göre namaza elleri salıp daha sonra kaldırarak başlamaktadırlar.

İnciller'de İslam dinine benzer bir başlangıç tekbiri bulunmamakla birlikte Ortodoks Süryaniler, namaza başlarken sağ elin işaret parmağıyla¹²⁶ veya sağ elin üç büyük parmağının birleştirilmesiyle önce alınına, sonra göğsüne ve göğsünden sağ ve sol omuzlarına götürülmesi şeklinde (istavroz çıkararak)¹²⁷ namaza başlamaktadırlar.

Kur'an'a göre tekbir, Allah'ın her şeyden yüce ve üstün olduğu anlamına gelen 'Allahu ekber' cümlesini namazın başlangıcında söylemektir.¹²⁸ Kur'an'da "Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar! Sadece rabbinin büyüklüğünü dile getir."¹²⁹ ayetinde geçen وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ "Rabbini yücelt!" emri ve diğer ayetlerde¹³⁰ geçen ifadelerde namaza tekbirle başlamanın gerekliliği belirtilmektedir. Tekbirle namaza başlamanın zorunlu olduğunu bildiren hadisler de iftitah tekbirinin farz olduğu delil olarak kabul edilmektedir.¹³¹ Buna göre Müslümanların namaza başlarken Allahu ekber diye tekbir getirmeleri farzdır.

Tevrat'ta ellerin salınıp kaldırılması ile namaza başlamayı ifade eden pasajdaki uygulamayla Kur'an'da bildirilen tekbir uygulaması, şeklen bir benzerlik göstermektedir. İnciller'de duaya/namaza tekbirle başlamayı bildiren bir pasaj olmamakla birlikte Ortodoks Süryanilerin namazlarına istavroz çıkararak başlamalarıyla Kur'an'da bildirilen tekbir arasında bir benzerlik bulunmamaktadır.

Namazda Kıyam: Tevrat'a göre kıyam *amida*; ibadet esnasında ayakta durmak, ibadetin asıl rüknüdür. Eski Ahit'te kıyam/amida ile ilgili olarak birçok pasaj bulunmaktadır. Örnek olarak: Hanna'nın, çocuğu doğurduktan bir müddet sonra çocuğu adamak üzere Şilo'daki tapınağa götürdüğü ve ayakta durarak dua ettiği,¹³² Kral Süleyman'ın Rabbin Antlaşma Sandığı'nı Siyon'dan getirmek üzere İsrail halkının ileri gelenlerini çağırdığı ve hepsinin ayakta durarak toplandıklarını¹³³ bildiren pasajlar, namazda ayakta durmanın/kıyamın gerekliliğini belirtmektedir.

¹²³ Buḥârî, "Bedü'l-Vahiy", 1 (No. 1).

¹²⁴ Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Muhammed Abdulfettah el-Hulû, 15 Cilt. (Riyad: Dâru Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997), 2/ 136.

¹²⁵ Mez. 28: 2.

¹²⁶ P. Samuel Akdemir, *Dini Kurallarımız* (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), 87.

¹²⁷ Dolapönü, *Süryani Kadim Kilisesi'nin Şahsi Namaz ve Ayin Kitabı*, 10.

¹²⁸ Saffet Köse, "Tekbir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/341.

¹²⁹ el-Müddessir 7/1-3.

¹³⁰ el-Bakara 2/185; el-Hac 22/37.

¹³¹ Bk. Tirmizî, "Taharet", 1 (No. 3).

¹³² 1Sa. 1: 26.

¹³³ 1Kr. 8: 2.

İnciller'de kıyama ifade eden pasajlarda bir Ferisi'nin ayakta dikilerek dua ettiği,¹³⁴ dua ederken ayakta dua edilmesi gerektiği ifadeleri bulunmaktadır.¹³⁵ Bu bağlamda Süryani Hıristiyanlarda namazda ayakta durmak namazın şartlarından kabul edilmektedir. Süryani Hıristiyanlara göre namazda ayakta durmaya 'gıyomo/kıyam' denilmekte ve namaz kılmaya ayakta başlanması istenmekte, ayakta duran ellerin dirseklere yakın bir yerden bağlanarak namazların kılınması gerekmektedir.¹³⁶

Kur'an'da ise "Allah'a gönülden boyun eğerek (kıyam ederek) namaza durun."¹³⁷ ifadesi ile namaz kılarken 'kıyam'ın emredildiği, İbrahim'e (as) "Kıyam edenler, rükua ve sücudâ varanlar için beytin temiz tutulması",¹³⁸ emredilerek kıyam edenler için beytin hazırlanması istenmiş, "O, kıyam ettiğin zaman seni görüyor"¹³⁹ denilerek Allah'ın kıyam hâlinde olanları gördüğü, Allah için kıyam etmenin gerekliliği¹⁴⁰ bildirilmek suretiyle namazda ferdi veya toplu olarak kıyama durulması gerektiği belirtilmiştir.

Tevrat'ta ve İnciller'de dua ederken ayakta dua edilmesi gerektiği ile ilgili pasajlar, Süryani Hıristiyanların namazlarında ayakta kıyam şeklinde, elleri göğsün üzerinden bağlayarak namaz kılmalarıyla Kur'an'da emredilen kıyam arasında bir uygunluk arz etmektedir.

Namazda Kıraat: Günümüz Yahudilerine göre namazlarda okunan dualar iki kısımdan oluşmaktadır. Her iki kısım da kendi arasında bölümlere ayrılmaktadır. Birinci kısımda Tevrat'ta yer alan *şema* (dinle) duası okunur.¹⁴¹ Şema, üç bölümden oluşur. Birinci Bölüm'de tevhid (Allah'ı birleme)¹⁴² ve O'na sevgisini göstermeyi ifade eden zikir yer alır.¹⁴³ İkinci Bölüm'de Allah'ın emirlerine uyulduğu takdirde kişinin mükâfatlandırılacağı ve uzun bir hayat yaşayacağı, O'nun emirlerine isyan edildiğinde ise cezalandırılmayı anlatan kısım okunur.¹⁴⁴ Üçüncü Bölüm'de ise Ehdab'ın tavsiyelerinin anlatıldığı dua okunur.¹⁴⁵ İkinci kısım olan *Amida*'da ise *şemone esre* diye isimlendirilen ve on dokuz maddeden oluşan dua okunur. Bu on dokuz maddenin üçünde Rabbi tesbih, ta'zim, son üç maddede ise nimetlerine şükür ve barış için dua yer almaktadır. Geriye kalan maddelerde ise insanın maddi ve manevi ihtiyaçları için tevessül araçları ve ilahiler bulunmaktadır.¹⁴⁶

İnciller'de ibadet esnasında okunması istenen duaların ne olduğu konusunda bilgi verilirken "Tam bir bilgelikle birbirinize öğretin, öğüt verin, Mezmurlar, ilahiler, ruhsal

¹³⁴ Luk. 18: 11.

¹³⁵ Kol. 4: 12.

¹³⁶ "Gyomo (kıyam)", "Slutho (salât)" kavramları, İslam'daki namaz ve kıyam kavramlarıyla çok büyük bir benzerlik göstermektedir. bk. Mehmet Sadık Gür, "Süryânice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38//174.

¹³⁷ el-Bakara 2/238.

¹³⁸ el-Hac 22/26.

¹³⁹ eş-Şuarâ 26/218.

¹⁴⁰ Sebe' 34/46.

¹⁴¹ Eş-Şeyhâlî, "Yahudi İbadetleri, Namaz Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılış Şekilleri", 657-658.

¹⁴² Şema yani "dinle" kelimesi, Yas.'de geçen tevhid ayetinin ilk kelimesidir." bk. Yas. 6: 4.

¹⁴³ Yas. 6: 4-9.

¹⁴⁴ Yas. 11: 13-21.

¹⁴⁵ Say. 15: 37-41.

¹⁴⁶ Bk. eş-Şeyhâlî, "Yahudi İbadetleri, Namaz Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılış Şekilleri", 658.

*ezgiler söyleyerek yüreklerinizde şükranla Tanrı'ya nağmeler yükseltin.*¹⁴⁷ denilerek ibadet esnasında Mezmurların, ilahilerin ve ezgilerin söylenmesi istenmektedir. Buna göre namazlarda vakitlerine göre değişmekle birlikte okunan dualar genellikle Mezmurlardan olmaktadır. Bunun yanı sıra bazı azizlerin okumuş oldukları dualar da tercihen okunmaktadır. Dua esnasında özellikle "Hazreti İsa'ya mal edilen Pater Noster (Babamız) duası tekrar edilir. Buna Rabbin duası (Piére du Seigneur) da denir."¹⁴⁸ Pater Noster duası,¹⁴⁹ toplu ibadetin doruk noktasını teşkil eder.¹⁵⁰

Luka İncili'nde ise İsa, öğrencilerinden, "*Baba, adın kutsal kılınsın. Egemenliğin gelsin. Her gün bize gündelik ekmeğimizi ver. Günahlarımızı bağışla. Çünkü biz de bize karşı suç işleyen herkesi bağışlıyoruz. Ayartılmamıza izin verme.*"¹⁵¹ diye dua etmelerini istemektedir. "Bu duayı genellikle Tanrı'ya yönelik bir yüceltme (doksoloji) ve teslis ikrarı"¹⁵² ile 'âmin' tamamlar.¹⁵³ Ayrıca dua ederken ikiyüzlülerin yaptığı gibi herkes kendilerini görsün diye havralarda ve caddelerin köşe başlarında dikilip dua etmekten kaçınmaları, dua edileceği zaman iç odaya çekilip kapıyı örterek ve gizlice dua edilmesi, putperestler gibi boş sözlerin tekrarlanarak söz kalabalığı yapılmaması, 'göklerdeki Babamız, gökte olduğu gibi, yeryüzünde de egemenliğin gelsin'¹⁵⁴ şeklinde dua edilmesi gerektiği bildirilmektedir.

Kur'an'da ise namaz ibadetinin rükünlerinden olan kıraatın geçtiği ayette "Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."¹⁵⁵ emri ile (namazda) kıraatın emredilmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Kıraatsız namaz olmaz.*"¹⁵⁶ diye buyurduğu ve namazını yanlış kılan bir sahabeye, namazı tarif ederken "*Sonra, Kur'an'dan ezberinde olan, sana kolay geleni oku!*"¹⁵⁷ buyurmak suretiyle sünnetle de namazda kıraatın farziyeti tespit edilmektedir.

Yahudilerin namazlarında Tevrat'ta zikredilen dualardan özellikle Mezmurlar'dan okumaları, Müslümanların namazlarında Kur'an okumalarıyla bir uyum içermektedir. Genelde tüm Hıristiyanların, özeldense Ortodoks Süryanilerin ibadetlerinde ve ayinlerinde Mezmurlar'dan ve İncillerden okumalarıyla¹⁵⁸ Kur'an'da namazlarda okunması emredilen kıraatın benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

Namazda Rükû (Başı Eğme): Tevrat'ta başı eğerek ibadet etmeyi *rükû*yu ifade eden birçok pasaj bulunmaktadır. Her ne kadar başı eğmek rükû olarak kavramlaşmasa da yapılan ritüel, rükûyu andırmaktadır. Örneğin, Âdem'in eğilerek Rabbe ibadet ettiği,¹⁵⁹ Kral Hizkiya, Davut ve yanındakilerin başlarını eğerek tapındıkları,¹⁶⁰ İbrahim'in uşağının

¹⁴⁷ Kol. 3: 16.

¹⁴⁸ Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, 237.

¹⁴⁹ Mat. 6: 9-13.

¹⁵⁰ Osman Cilacı, "Dua", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/530.

¹⁵¹ Luk. 11: 2-4.

¹⁵² Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık* (İstanbul: İsam Yayınları, 2013), 167.

¹⁵³ Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, 237.

¹⁵⁴ Mat. 6: 5-13.

¹⁵⁵ el-Müzzemmil 73/20.

¹⁵⁶ Müslim, "Salât", 11 (No. 396).

¹⁵⁷ Müslim, "Salât", 11 (No. 397); İbn Mâce, "İkâme", 72 (No. 1060).

¹⁵⁸ Pater noster duasının her namazda mutlak okunması gerekmektedir. Bu dua tıpkı Müslümanların namazlarda okuduğu Fatıha mesabesindedir. bk. Akdemir, *Dini Kurallarımız*, 90.

¹⁵⁹ Bk. Yar. 24: 26.

¹⁶⁰ 2.Ta. 29: 30.

eğilerek Rabbe tapındığı,¹⁶¹ İsraililerin Fısh Günü eğilerek tapındıkları,¹⁶² Ezra, Yasa Kitabı’nı açtığı zaman halkın eğilerek tapındığı,¹⁶³ Musa, halkın huzurunda mucizeleri gösterince tüm halkın eğilerek secdeye kapandığı¹⁶⁴ ve Mezmurlar’da ibadet yaparken okunan ilahide başları eğerek ibadet edilmesi gerektiği¹⁶⁵ bilgileri verilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Tevrat’a göre başı eğmek suretiyle bir rükû ritüelinin olduğu anlaşılmaktadır.

İnciller’de genel anlamda rükûyu belirten bir pasaj bulunmamaktadır. Özelde ise Ortodoks Süryânilerin namaz ibadeti rükûsuz olarak¹⁶⁶ icra edilmektedir.

Kur’an’da müminlere hitaben *“Ey iman edenler, rükû edin, secde edin.”*¹⁶⁷ *“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.”*¹⁶⁸ *“Sizin asıl dostunuz Allah’tır, O’nun Resulü’dür ve namazlarını kılan zekâtlarını veren ve rükû eden müminlerdir.”*¹⁶⁹ denilmekte, İbrahim ile İsmail’e *“Beyti tavaf edenler ve ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için tertemiz tutun!”*¹⁷⁰ emri ve Meryem’e *“Rabbine divan dur ve secdeye kapan ve rükû edenlerle beraber rükû’ et”*¹⁷¹ ifadeleri, namazlarda rükû’nun farz olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir.

Yukarıda verilen bilgilere göre Tevrat’ta zikredilen başı eğme hareketi, Kur’an’da zikredilen ve farz olan rükûya benzemektedir. Ancak İnciller’de rükû bulunmamaktadır.

Secde: Eski Ahit’te secde (shachah, nofel ‘al-panav) kavramı, doksandan fazla yerde geçmektedir.¹⁷² Bunlara örnek olarak şu pasajları zikredilebilir: Kral Hizkiya’nın tapınağı onarıp ibadete hazır hale getirmesinden sonra kralla yanındakilerin yere kapanarak tapındıkları,¹⁷³ Yusuf’un kardeşleri Mısır’a ikinci defa gelişlerinde Yusuf’la karşılaşınca saygı anlamında Yusuf’a secde yaptıkları,¹⁷⁴ Davut’un yıkanarak tapınağa gittiği ve secde ettiği,¹⁷⁵ İsrail halkının düşmanlarının önünde mağlup olarak kaçmalarından dolayı Yeşu’nun üzüntüden secdeye kapandığı,¹⁷⁶ İsraililer kentlerine yerleştikten sonra Ezra, bütün halkın toplandığı alanda Musa’ya gelen Yasa Kitabı’nı okumak için açtığı sırada tüm halkın ve Ezra’nın secdeye kapandıkları,¹⁷⁷ Zekeriya oğlu Levili Yahaziel, Kral Yehoşafat ve Yahuda Halkı’nın düşmanlarından korkmamalarını onlara karşı Tanrı’nın yardımının geleceğini ve galip geleceklerini söyleyince Kral Yehoşafat’ın ve Yahuda Halkı’nın secdeye

¹⁶¹ Yar. 24: 48.

¹⁶² Çık. 12: 27.

¹⁶³ Neh. 8: 6.

¹⁶⁴ Çık. 4: 31.

¹⁶⁵ Bk. Mez. 95: 6.

¹⁶⁶ <http://www.hzisahristiyanmiydi.com/yahudi-ve-hiristiyanlikta-namaz-var-mi> (Erişim 24.05.2018).

¹⁶⁷ el-Hac 22/77.

¹⁶⁸ el-Bakara 2/43.

¹⁶⁹ el-Maide 5/55.

¹⁷⁰ el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26.

¹⁷¹ Âl-i İmrân 3/43.

¹⁷² Salime Leyla Gürkan, *Yahudi Kutsal Metinlerinde Gayb İnancı*, Kur’an ve Tefsir Araştırmaları IV (İstanbul: Ensar Yayınları, 2004), 156.

¹⁷³ 2. Ta. 29: 29.

¹⁷⁴ Yar. 43: 26-28.

¹⁷⁵ 2. Sa. 12: 20.

¹⁷⁶ Yşu. 7: 6.

¹⁷⁷ Neh. 8: 6.

kapandıkları,¹⁷⁸ Musa'nın Sina Dağı'na çıktığında Rabbinin bulutun içinde oraya inip 'Ben Rabbim' diyerek onunla birlikte durduğunu gördüğünde Musa'nın yere kapanarak secde ettiği,¹⁷⁹ İlyas'ın, Baal'ın peygamberlerini Kışon Vadisi'ne götürüp orada öldürdükten sonra secdeye kapandığı¹⁸⁰ şeklinde secdeyle ilgili pasajlar geçmektedir. Yukarıda zikredilen örnek pasajlardan sadece Yusuf'la ilgili olan pasajda yapılan secdenin o döneme ait saygıyı ifade ettiği, bunun dışındaki diğer pasajlarda ise Tanrı'ya tapınma ve secde etme anlaşılmaktadır. Ancak yapılan bu secdenin şekli, alını tam yere koyma/yapıştırma şeklinde değildir. Çünkü Allah (cc), Tûr dağına İsrailoğulları'nın üzerine kaldırıp onlardan misak aldığında¹⁸¹ onlar da dağ üzerlerine düşecek korkusuyla zorla boyun eğmiş ve Allah'ın emrettiğini korkarak secde eder hâlde kabul etmişlerdi. Secdeleri ise tek bir yöne doğru, üzerlerindeki dağı görecektir şekilde olmuştur. Bu secde biçimi, günümüz Yahudilerinin secdelerinde de devam etmektedir.¹⁸²

İnciller'de de secdeyi gösteren pasajlar bulunmaktadır. Örneğin: Secde ve duayı ifade eden Matta İncili'ndeki pasajlarda "*Öğrencilerin dehşet içinde yüzüstü yere kapandıkları*",¹⁸³ "*İsa'nın, Getsemani denen yerde yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladığı*"¹⁸⁴ ifade edilmektedir. Öğrencilerin/Havarilerin ve İsa'nın yüzüstü yere kapanıp dua etmeleri İslam'daki namaz secdesi ve secdede yapılan tesbihat dualarını andırmaktadır. Matta'daki bu ifadelerin yanı sıra Markos'ta da yaklaşık olarak aynı bilgileri¹⁸⁵ bulmaktayız. Yuhanna 4/24'de İsa'nın (as), "*Tanrı rûhtur, O'na tapınanlar (secde edenler) da Rûh'ta ve gerçekte tapınmalıdır.*"¹⁸⁶ sözü ile hakiki secdenin Tanrı'ya yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Vahiy'de ise "*Bütün meleklerin tahtın önünde yüzüstü yere kapanıp Tanrı'ya tapındıkları*"¹⁸⁷ bildirilmektedir. İnciller'de geçen söz konusu pasajlarda yapılan bu secdelerin namaz için olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte şeklen namaz secdesini ifade etmektedir. Nitekim bu bağlamda "İbadetleri secdeli tek Hıristiyan topluluğu olan Ortodoks Süryaniler, pazar ve bayram günleri hariç diğer günlerde ibadetlerini secdeli ve rek'atlı"¹⁸⁸ olarak yerine getirmektedirler. Bu secdenin şekli ise Matta'da İsa'nın (as) sıkıntılı anında "Yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladığı",¹⁸⁹ Pavlus'un da Tanrı'nın huzurunda diz çöktüğü¹⁹⁰ ifadeleri ölçü alınarak secdenin yüzüstü yere kapanma veya diz çökmek suretiyle yapılması gerektiğini göstermektedir. Secdenin günümüzdeki uygulaması ise alını yere koyularak veya yere bir karış kalana kadar yaklaştırmak suretiyle yapılmaktadır.¹⁹¹ Zikredilen İncil pasajlarında İsa'nın secde yaptığı ve Yuhanna'ya da secdenin emredildiği, Pavlus'un ise diz çöktüğü belirtilmektedir.

¹⁷⁸ 2.Ta. 20: 18.

¹⁷⁹ Çık. 34: 8.

¹⁸⁰ 1Kr. 18: 42.

¹⁸¹ el-Bakara 2/93; en-Nisâ 154; el-A'raf 7/171.

¹⁸² Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Tefsiru's-Şa'râvî* (Mısır: Ahbâru'l-Yevm, 1991), 2/377.

¹⁸³ Mat. 17: 6.

¹⁸⁴ Mat. 26: 36-39.

¹⁸⁵ Mar. 14: 32-38.

¹⁸⁶ Yu. 4: 24.

¹⁸⁷ Va. 7: 11.

¹⁸⁸ Tümer, *Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı*, 128.

¹⁸⁹ Mat. 26: 39.

¹⁹⁰ Ef. 3: 14-15.

¹⁹¹ <https://www.hzisahristiyanmiydi.com/yahudi-ve-hiristiyanlikta-namaz-var-mi> (Erişim 27.01.2023)

Kur'an'da ise birçok ayette mü'minlere secde etmeleri¹⁹² emredilmektedir. Secde emri ile ilgili bu âyetlerin bir kısmında göklerdeki, yerdeki canlıların ve meleklerin büyüklük taslamadan Allah'a secde ettikleri,¹⁹³ kendilerine ilim verilen kimselere (Hakk'ın kelâmı) okununca derhal yüzüstü secdeye kapandıkları,¹⁹⁴ her şeyi bilen Allah'a secde etmenin gerektiği,¹⁹⁵ meleklerin yalnız O'na secde ettikleri,¹⁹⁶ göklerde ve yerde bulunanların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ettikleri,¹⁹⁷ "Ey iman edenler, rükû edin, secde edin."¹⁹⁸ buyrulması emredilmektedir. Bu ve benzeri ayetlerde secdenin emredilmesi namazlarda secdenin zorunlu/farz olduğunu göstermektedir.

Tevrat'ta secdeyle ilgili geçen ifadelerden Tevrat'a göre bir secde olduğu ve Kur'an'daki secdeye benzediği anlaşılmaktadır. Süryâni Hıristiyanların namazlarında ise İslam'dakine benzer bir secde yapılması namazın farzlarından. Buna göre secde konusunda Tevrat, İnciller ve Kur'an ayetleri arasında bir paralelliğin olduğu görülmektedir.

Namazda Ka'de: Eski Ahit'te diz çökerek ibadet etmeyi ifade eden *ka'de* (Kore'al-birkav) ile ilgili birçok pasaj bulunmaktadır. Örneğin; Daniel, Kral Darius'un yasağı içeren yasayı imzaladığını öğrenince diz üstü çökerek dua ettiği,¹⁹⁹ Ezra'nın akşam sunusu saatinde diz çökerek dua ettiği,²⁰⁰ Süleyman'ın Rab'bin sunağının önünde ellerini açarak diz üstü çökmüş bir vaziyette dua ettiği²⁰¹ ve Ahav yiyip içmek için ayrılınca İlyas'ın yere kapanarak başını dizlerinin arasına koyduğu (oturduğu)²⁰² anlatılmaktadır. Bu ifadeler Tevrat'ta da bir ka'de'nin olduğunu imâ etmektedir.

İnciller'de ibadet ederken ka'deyi (oturmayı) ifade eden sadece bir pasajda İsa'nın Zeytin Dağı'nda diz üstü çökerek dua ettiği anlatılmaktadır.²⁰³ Bunun dışında ka'deyi ifade eden pasajlar, Elçilerin İşleri'nde, Pavlus'un Efeslilere Mektubu'nda, Pavlus'un Romalılara Mektubu'nda ve Pavlus'un Filipelilere Mektubu'nda görülmektedir. Buna göre Petrus'un çökerek dua ettiği,²⁰⁴ Pavlus'un diz çökerek dua ettiği²⁰⁵ ve diz çökerek dua etmenin gerekliliğini bildirdiği²⁰⁶ belirtilmektedir. Ancak günümüzde namazlarını ikişer rekât olarak kılan Ortodoks Süryanilerin namazlarında oturma (ka'de) bulunmamaktadır.

¹⁹² Bk. el-A'râf 7/206; er-Ra'd 13/15; en-Nahl, 16/49; el-İsrâ 17/107; el-Hac 22/18-77; el-Furkân 25/60; en-Neml 27/25; es-Secde 32/15; Sâd 38/24; Fussilet 41/37-38; en-Necm,53/62; el-İnşikâk 84/21; el-Alak 96/19.

¹⁹³ en-Nahl 16/49.

¹⁹⁴ el-İsrâ 17/109; es-Secde 32/15.

¹⁹⁵ en-Neml 27/25.

¹⁹⁶ el-A'raf, 7/206.

¹⁹⁷ er-Ra'd, 13/15.

¹⁹⁸ el-Hac, 22/77.

¹⁹⁹ Dan. 6: 10.

²⁰⁰ Ezer. 9: 5.

²⁰¹ 1Kr. 8: 54.

²⁰² 1Kr. 18: 42.

²⁰³ Luk. 22: 39-42.

²⁰⁴ Elç. 9: 40.

²⁰⁵ Elç. 21: 5; Ef. 3: 14-15.

²⁰⁶ Rom. 14: 11; Flp. 2: 10.

Kur'an'da ise "Onlar otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar."²⁰⁷ denilerek ka'de emredilmekte, Resûlullah'ın (s.a.v.) İbn Mes'ûd'a (r.a.) (ö. 32/652/653) "Bunu tamamladığın zaman namazın tamamlanmış ve vazifeni yerine getirmiş olursun."²⁰⁸ demek suretiyle ka'deyi emrettiği görülmektedir.

Ka'de konusunda Tevrat, İnciller ve Kur'an arasında bir benzerlik ve uyum olduğu düşünülmektedir.

3. Namazın KılınıŞ Şekli

Tevrat'a göre kişi namaza başlamadan önce ellerini ve ayaklarını yıkamak suretiyle *tevilâ/abdest* alır.²⁰⁹ Sonra başına *kıpa/takke* takar. Özellikle sabah namazlarında *tallit* denilen uçları püsküllü bir dua atkısı/şalı giyer.²¹⁰ Daha sonra *tefilin* denilen 5 cm. çapında deriden yapılmış içerisinde Huruc ve Tesniye pasajlarının yazılı olduğu iki küçük kutunun birisini sol dirseğine diğerini ise alnına bağlar.²¹¹ Ferdî veya cemaatle kılacağı namazı kılmak için tam bir konsantrasyon içinde (niyet ederek)²¹² Kudüs'e doğru yönelir. Elleri salıp kaldırdıktan sonra göğsün üzerinde birleştirerek namaza başlar.²¹³ Sabah ve akşam namazlarında ayakta/kıyamda ayaklarını bitiştirir, üç adım geri gelerek sağa sola meyleder²¹⁴ ve önce *Şema*²¹⁵ daha sonra da *Şemone Esre'yi* (on sekiz dua) ve *Amida* dualarını okur. Bu duaların yanı sıra Tevrat'tan pasajlar okur.²¹⁶ Eğer namaz cemaatle kılınıyorsa cemaat bu duayı alçak sesle, okuyucu ise herkes adına yüksek sesle okur. Daha sonra *KaddiŞ* duası okunur ve *Alenu* (Tanrı'ya teşekkür edilerek) ile ayaktaki dua sona erer.²¹⁷ Duayı takiben başını eğer²¹⁸ daha sonra secdeye gider²¹⁹ ve dizüstü çöker halde/ka'de dua ederek²²⁰ namazını tamamlar.

İnciller'e göre namaz kılacak kişi namaza başlamadan önce ayaklarını yıkayarak (abdest alıp) doğruya doğru yönelir. Sağ elin işaret parmağıyla²²¹ veya sağ elin üç büyük parmağının birleştirilmesiyle önce alnına, sonra göğsüne ve göğsünden sağ ve sol omuzlarına götürülmesi şeklinde (istavroz çıkararak)²²² namaza başlar. Namaza başlama esnasında yüzüne haç çekerken "Bşem Abo vabro vruho kadiŞo had Aloho şariro. Âmin (Baba, Oğul ve Kutsal-Rûh adına, amin) diyerek haç çıkarma duasını okur ve haç işareti yapar."²²³ "Sonra düşüncesini toplayarak secde ederken Yüceltme duasını okur; 'kuddus,

²⁰⁷ Âl-i İmrân 3/191.

²⁰⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 2 (No. 957).

²⁰⁹ Çık. 30: 17-21; Lev. 8: 6; Mişna: Berekât 3: 4.

²¹⁰ Say. 15: 36-41.

²¹¹ Yas. 6: 8.

²¹² Yas. 6: 5.

²¹³ Mez. 28: 2.

²¹⁴ eş-Şeyhâlî, "Yahudi İbadetleri, Namaz Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve KılınıŞ Şekilleri", 661.

²¹⁵ Yas. 6: 4-9.

²¹⁶ Yas. 6: 4-9.

²¹⁷ Ahmet Güç, "Mâbed ve İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/210.

²¹⁸ Yar. 24: 26.

²¹⁹ Dan. 6: 10.

²²⁰ 2. Ta. 29: 29.

²²¹ Akdemir, *Dini Kurallarımız*, 87.

²²² Dolapönü, *Süryani Kadim Kilisesi'nin Şahsi Namaz ve Ayin Kitabı*, 10.

²²³ Akdemir, *Dini Kurallarımız*, 88; Hanna Dolapönü, *Türk Süryani Kadim Kilisesinin Mesihsal Öğretimi* (Mardin: Hikmet Basımevi, 1952), 10-11.

kuddus, kuvvetli Rab ki yer ve gökler onun celâliyle doludur. Rabbin adıyla gelmiş ve gelecek mübarek olsun. En yücelerde hamd’ şeklinde dua eder.”²²⁴ Daha sonra üç kere “Ey Tanrı Kuddus, ey kuvvetli Kuddus, ey bizim için haça çekilen, ölmeyen Kuddus, bize merhamet et.”²²⁵ şeklinde ‘Takdis Duası’nı okur. “Son olarak namaz kılan kişi ‘Rabbâni Dua’ (Pater Noster duasını)²²⁶ okuyup secde eder ve namazına son verir. Farz namazın bu bölümüne de ‘Rabbani Namaz’ denir.”²²⁷

Kur’an’da namazın kılınışı şekli ile ilgili olarak “*Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.*”²²⁸ denilmek suretiyle namaz için abdest alma, “*Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.*”²²⁹ buyrularak kıbleye yönelme, “*Allah’a gönülden boyun eğerek (kıyam ederek) namaza durun.*” ifadesi ile kıyam,²³⁰ “*Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun.*”²³¹ emri ile kıraat, “*Onlar otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar.*”²³² denilerek ka’de, “*Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin.*”²³³ emri ile rükû ve secde edilmesi belirtilmektedir. Zikredilen bu ayetlerde namazın şartlarına ve rükünlerine ilişkin bilgiler doğrultusunda namazlar kılınmaktadır.

Yukarıda Tevrat ve İnciller’de namazın kılınışı ile ilgili zikredilen bilgilerden Tevrat’ta ve İnciller’de anlatılan namaz ibadetinin -abdest ve gusül aşamasından başlayarak namazdan çıkış aşamasına kadarki- farzlarının, Kur’an’da zikredilen namaz ibadetinin farzlarıyla uygulama açısından bir kısım benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca mezkûr benzerlikler, sonuç kısmında da muhtasar olarak belirtilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada üç semâvî dinin kitapları olan Tevrat, İncil ve Kur’an-ı Kerim’de namaz ibadetinin farzları karşılaştırmalı bir metotla ele alınarak incelendi. Bu tahlil neticesinde bir kısım değişikliklere uğramasına rağmen günümüzde mevcut olan Tevrat’ta ve İnciller’de Hz. İbrahim’den tevarüs eden fakat günümüze gelinceye kadar gerek bu iki kitapta meydana gelen tahrif gerekse o dinin temsilcilerinin reform adı altında yaptıkları yeniliklerle bir kısım değişikliklere uğramasına rağmen hâlâ mevcut bir namaz ibadetinin ve farzlarının olduğu tespit edildi.

Bunun yanı sıra her iki Kutsal Kitap’ta (Tevrat ve İnciller’de) namaz, genel olarak dua ve sunu ifadeleriyle anlatılmaktadır. Kur’an’da da dua ve namaz kelimeleri arasında sıkı bir irtibat bulunmaktadır. Bu anlamda Tevrat, İnciller ve Kur’an arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Bu pasajlarda bahsedilen namaz ibadetinin farzlarının Kur’an’da zikredilen namazın farzlarıyla uygulama ve şekil itibarıyla birçok hususta benzerlik içerdiği düşünülmektedir. Kuşkusuz bu benzerliğin en önemli nedeni, her üç kitabın da aynı

²²⁴ Dolapönü, *Türk Süryani Kadim Kilisesinin Mesihsal Öğretimi*, 11.

²²⁵ Dolapönü, *Türk Süryani Kadim Kilisesinin Mesihsal Öğretimi*, 11.

²²⁶ Bk. Mat. 6: 9-13; Luk. 11: 2-4.

²²⁷ Cüneyt Yeşil, *Süryanilerde İnanç ve İbadet Esasları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, “Yüksek Lisans Tezi/Master’s Thesis”, 2002), 69; ayrıca bk. Dolapönü, *Süryani Kadim Kilisesi’nin Şahsi Namaz ve Ayin Kitabı*, 35-44.

²²⁸ el-Mâide 5/6.

²²⁹ el-Bakara 2/144.

²³⁰ el-Bakara 2/238.

²³¹ el-Müzzemmil 73/20.

²³² Âl-i İmrân 3/191.

²³³ el-Hac 22/77.

kaynaktan vahiy yoluyla gelmiş olmalarıdır. Bu benzerliklerin Tevrat'ta ve İnciller'de abdest, gusül, necasetten taharet, setri avret, ibadetlerin belirlenmiş zaman dilimlerinde yerine getirilmesi, ibadet esnasında belirli bir yöne dönülmesi ve tam bir kalbî safilik/niyet halinde olunması, namaz başlangıcında ellerin salınıp kaldırılması veya göğüs üzerinde çaprazlama bağlanması, ibadet esnasında ayakta durulması, ayakta dua okunması, başın eğilmesi/rükû, secdeye kapanılması ve diz üstü çökülmesi/ka'de şeklindeki ritüellerde büyük oranda bir benzerlik olduğu şeklindedir.

Ayrıca yapılan bu araştırma doğrultusunda günümüz Yahudiliğinde Tevrat bağlamında üç vakit uygulanan bir namaz ibadetinin bir kısım farzlarına uyularak bu ibadetin yerine getirildiği görüldü. Öte yandan günümüz Hıristiyanlığında ise genel anlamda bir namaz ibadeti bulunmamakla birlikte hem İnciller'de zikredilen pasajlardan hem de Ortodoks Hıristiyanların; Ermenilerin, Kıptilerin, Nasturilerin ve Süryanilerin İnciller'de belirtilen farzlarına uyararak; şartları ve rükûnları doğrultusunda bu ibadeti yerine getirdikleri tespit edildi. Sonuç olarak Tevrat ve İnciller'de zikredilen namaz ibadetinde uygulanması istenilen bu şartların ve rükûnların Kur'an'da zikredilen şartlar ve rükûnlarla büyük oranda bir uyum içerisinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Öte yandan bu farzların pratikte uygulanması esnasındaki şekilsel bazı farklılıkların olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu farklılıkların, bir taraftan şeriatlardaki farklılıklardan kaynaklanabileceği diğer taraftan da aradan geçen zaman içerisinde -öz kısmında ve giriş kısmında belirtildiği üzere- bu iki kitabın günümüze gelirken geçirmiş olduğu bir kısım tahrif ve değişikliklerden dolayı meydana geldiği de tarihsel verilerden anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, konuyla ilgili zikredilen problemlerin ve soruların hepsinin cevabı niteliğinde olmamakla birlikte, bundan sonra bu konularda yapılacak çalışmalar için bir ivme kazandıracığı ümidi taşımaktadır. Buna göre Tevrat ve İnciller'de oruç, zekât ve hac gibi ibadet konularında da bu nevi çalışmaların yapılmasının gerektiği bir boşluk görüldü. Bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacıların bunu göz önünde bulundurmaları, ilim dünyası açısından yeni kazanımlar sağlayacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Akdemir, P. Samuel. *Dini Kurallarımız*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Abdülbâkî, Muhammed Fu'âd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kahire: 1364/1945.
- Buḥârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*. nşr. Muhammed Züheyr b. Naşr. 8 Cilt. Dâru Tavkî'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çelik, Mehmet. "Süryâniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/175-178. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dolapönü, Hanna. *Türk Süryani Kadim Kilisesinin Mesihsal Öğretimi*. Mardin: Hikmet Basımevi, 1952.
- Dolapönü, Hanna. *Süryani Kadim Kilisesinin Şahsi Namaz ve Ayin Kitabı*. Y.y.: Numune Basım Yayın, 1986.
- Durak, Nihat. *Süryani Ortodoks Kilisesi'nde İbadet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Doktora Tezi/Ph.D.Dissertation", 2002.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshak e's-Sicistânî. *Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Aşriyye, t.y.
- Ece, Hüseyin Kerim. *İslam'ın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Nesriyat, 3. Basım, 1979.

- Fabritz, Peter. (Kloster Strase, 15, Oberhausen/Almanya'da Katolik Kilisesi'nde Rahip/Papaz, Yaş 52). Eğitim: Doktora. Görüşme Tarihi: 02.07.2020.
- Okumuş, Mesut. "Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da "Salât" Kavramı". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (Aralık 2004), 1-30.
- Gür, Mehmet Sadık. "Süryânice". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/174-175. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Güç, Ahmet. "Mâbed ve İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/201-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Gözeler, Esra. *Sâmî Dinî Geleneğinde Salât, Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi/ Master's Thesis", 2005.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudi Kutsal Metinlerinde Gayb İnancı*. Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV. İstanbul: Ensar Yayınları, 2004.
- Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. İstanbul: İsam Yayınları, 2013.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *el-Muğnî*. Muhammed Abdulfettah el-Hulû. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed İbn Yezîd el-Şâzvinî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdübâkî. 2 Cilt. Lâhor: Dâru'l-Kütübü'l-'Arabî, 1952.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119/1707.
- Köse, Saffet. "Tekbir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/341-343. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Matbaacılık ve Tic. İşl., 2008.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr İbni Mes'ûd. *Bedâiyu's-şanâyi fi tertîbi's-şe'âyi*. thk. Ali Muhammed Muavvez-Ali Ahmed Abdülmevcut. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Katar, Mehmet. "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları". *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Haziran 1998), 59-75.
- Kazıcı, Ziya. *Kur'an'ı Kerim ve Garp Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*. İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, 2003.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Muhammed Fuâd Abdübâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâşî'l-'Arabî, ty.
- Sâbık, Seyyid. *Fıkhü's-sünne*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1398/1977.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsiru's-Şa'râvî*. 20 Cilt. Mısır: Aşbâru'l-Yevm, 1991.
- Şener, Mehmet. "Gusül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/213-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Şeyhâlî, Sabâh Nâci. "Yahudi İbadetleri, Namaz Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılış Şekilleri". çev. Mustafa Ölmez. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (Kasım 2018), 651-666.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *Mecmau'l-bahreyn fi zevâidi'l-mu'cemeyn el-Mu'cemu'l-evsât ve'l-Mu'cemu's-sâgîr li't-Taberânî*. Te'lif el-Hâfiz Nûruddîn el-Heysemî. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1. Basım, 1413/1992.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuâd 'Abdübâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketü ve Matbaatü Mustafa, 2. Basım, 1395/1975.
- Tümer, Günay. *Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı*. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993.
- Uğur, Hakan. *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı Kur'an'ın Tasdik Ettiği Konular*. İstanbul: Emin Yayınları, 2011.
- Wensinck, A. J., "Salat". *İslam Ansiklopedisi*. M.E.B., 15 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

- Yeşil, Cüneyt. *Süryanilerde İnanç ve İbadet Esasları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis", 2002.
- Yıldırım, Suat. *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*. İstanbul: Işık Yayınları, 2014.
- Zebîdî, Muḥammed Murteza el-Ḥüseynî. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-ķâmûs*. thk. Abdüssettâr Aḥmed Ferâc. 40 Cilt. Küveyt: Matba'atü Ḥükümeti'l-Küveyt, 1385/1965.
- Zeyla î, Cemâluddîn Ebû Muḥammed Abdullah İbn Yûsuf. *Naşbu'r-râye li eḥâdisi'l-hidâye*. Cidde: Dâru'l-Ḳıble, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, t.y.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Namaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/350-357. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- <http://dogrulus.com/yazi/1753/MAN-VE-ISLAM/PROF-DR-MEHMET-CELIKIN> HRISTİYANLIK TARİHİNE -DAIR-KONFERANSI.html (Erişim 19.05.2018).
- <http://www.hzisahristiyanmiydi.com/yahudi-ve-hiristiyanlikta-namaz-var-mi> (Erişim 24.05.2018).
- <https://www.adilmedya.com/kilisede-namaz-kilan-hristiyanlar/> (Erişim 24.01.2023).
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudilik> (Erişim 26.01.2023).
- <https://www.hzisahristiyanmiydi.com/yahudi-ve-hiristiyanlikta-namaz-var-mi> (Erişim 27.01.2023)